

INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA O'QUVCHILARNING KASBIY QIZIQISHLARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASOSLARI

TO'LGINOVA XOLIDA
TO'LGUNOVNA

Nizomiy nomidagi TDPU
katta o'qituvchisi

<https://doi.org/10.47689/STARS.university-pp90-93>

Annotatsiya: Ushbu maqolada innovatsion yondashuv asosida o'quvchilarning kasbiy qiziqishlarini rivojlantirishning pedagogik-psixologik asoslari yoritib berilgan. Shuningdek, o'quvchilarning muvaffaqiyatli ongli kasb tanlashi, o'z-o'zini baholash va o'z-o'zini rivojlantirish psixologik harakatlarini shakllantirish va boshqalar haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: zamonaviy innovatsion, kasb, ta'lim, psixologik imkoniyat, qobiliyat, aqliy faoliyat.

Замонавий ўзгарувчан дунёда ўз тақдирини ўзи белгилаш инсоннинг шахсий шаклланиши ва тўлақонли ҳаётини фаолиятининг энг муҳим жиҳатидир.

Барқарор ривожланаётган жамиятда қўлланиладиган касбий йўналтиришнинг классик усуллари меҳнат ва таълим соҳасида, бозор муносабатларини шакллантиришнинг мураккаб жараёнида жамиятнинг иқтисодий ҳамда ижтимоий беқарорлашуви шароитида самарасиз бўлиб қолади.

Замонавий инновацион шароитда умумий ўрта таълим мактаби ўқувчиларининг онгли касб танлашининг натижаси тор йўналтирилган касбий ихтисосликлар бўлмаслиги, балки ўқувчининг бутун ҳаёти давомида ўзини ўзи касбий такомиллаштиришга интилиши, мақсадларни мустақил равишда белгилаш ва уларга эришиш босқичларини ташкил этиш қобилияти бўлиши керак. Ижтимоий-педагогик ёрдамнинг асосий мақсади - шахсни касбий соҳага тўғри йўналтириш ва ўзини ўзи англашдир.

Асосий психологик йўналишлар орасида касбий ўз-ўзини англаш қуйидагиларга ажралади:

1. Касб танлашдаги қийинчиликларнинг шахсий муаммолар билан боғлиқлиги. Келажакда ким бўлишни ҳал қилиш жараёнида битирувчининг шахсий етуклик даражаси, келажак режаларини белгилаш қобилиятида ифодаланadi.

Шунинг учун, биринчи навбатда, умумий ўрта таълим мактаби ўқувчисининг шахс сифатида "ўзлигини топиши"да ҳаётини мақсадларни башорат қилиш керак.

2. Ўрта ва юқори синф ўқувчиларининг онгли касб танлаши. Онгли касб танлаш ўз қобилиятларини баҳолай олиш, ўз тақдирини ўзи белгилаш каби жараёнларни ўз ичига олади. Ўз-ўзини англаш - танланган касбга нисбатан ўзининг психологик имкониятлари, қобилиятлари ва мойиллигини билиш. Ўқувчиларининг онгли касб танлаши - ўз-ўзини баҳолаш жараёнида ўзларининг қобилиятлари, имкониятлари ва мойилликларини адекват ўз-ўзини баҳолашини амалга ошириш. Касбий ўзини ўзи англашнинг ақлий тузилиши ўз-ўзини ривожлантириш ва ўз-ўзини тарбиялаш учун ҳаракатларни ўз ичига олади, танлаган касби бўйича ақлий ва касбий ўзини ўзи тайёрлаш кабиларни ифодалайди.

Ўқувчиларнинг муваффақиятли онгли касб танлаши ўз-ўзини баҳолаш ва ўз-ўзини ривожлантириш психологик ҳаракатларини шакллантириш билан боғлиқ. Ушбу психологик ҳаракатларни амалга ошириш ўқувчиларнинг шахсий ва ақлий фаоллигини ошириш учун махсус психологик-педагогик шароитларни ташкил этиш билан биргаликда амалга оширилади. Шахсий мустақиллик ва ташаббускорлик фазилатларини ривожлантириш, шунингдек, ўз-ўзини кузатиш, ўз - ўзини англаш ҳамда башорат қилиш унинг таркибий қисмлари ҳисобланади

Ўқувчига гўё танлов қилганига қарамай касб унга келажакдаги касби ҳақида ҳам, ўзи ҳақида ҳам маълумот бериши жуда муҳимдир. Кўпинча, ёш авлод ўзлари танлаши керак бўлган касблар қатори, ҳар бир касбнинг ўзига хос хусусиятлари ҳақида жуда кам билади, бу эса танловни тасодифий амалга ошириш имкониятини яратади. Бундан ташқари, ўқувчилар касб танлашни эрта бошлаши натижасида ўз хулосаларига эмас, балки кексаларнинг обрўли фикрига асосланган ҳолда олиб борадилар. Онгли касб танлаш шахсий талаблар даражасини, шу жумладан, ўз имкониятларини тушунишни акс эттиради (санъат мактабини тугатмаган ёки бу соҳада индивидуал тайёргарлик кўрмаган ўқувчининг рассомлик академиясига кириши қийин бўлади) ва унинг қобилиятларини баҳолашга имкон беради. Бундан ташқари, субъектнинг ўзи, кўпинча, касбга нисбатан тушунмайдиган талаблар даражаси таъсирида бўлади. Битирувчилар, одатда, ўзлари учун юқори стандартларга эга касбларни танлашга ҳаракат қиладилар. Бу ёмон эмас, сабаби, бу уларнинг ўсишига ҳамда қийинчиликлар ва тўсиқларни енгишга ёрдам беради. Бундай ўқувчилар ҳеч нарсага эришишга ҳаракат қилмайдилар, оддийроқ ва касб муаммоларини енгишга интиладилар.

Ўрта мактаб ўқувчиси ўзининг ҳаётий йўриқномаларини танлар экан, унинг танловига кўплаб омиллар - оила, жамият, дўстлар, қизиқишлар, ҳатто ўзи яшаётган ҳудуд таъсир қилган деб ўйламасдан ўз танловига ишонч ҳосил қилиши керак. Мактабни битиргандан сўнг унинг шахсий хусусиятларини куچайтириш лозим.

Ўқувчиларга келажак ва касблар тўғрисида кўплаб маълумотлар бериш муҳимдир: касбий ва ҳаётий ютуқлар, уларнинг меҳнатга фидойилик ва ҳаётий мақсадларини амалга оширишда мустақил ҳоҳиш. Ҳар қандай ўқувчиларга ижтимоий-педагогик ёрдам беришда нафақат ҳаётий мақсадлар ва режаларни белгилаш билан боғлиқ тегишли омилларни, балки шахснинг ҳиссий хусусиятларини ҳам ҳисобга олиш керак.

Ҳозирги кунда кўплаб тадқиқотчилар умумий ўрта мактаб ўқувчиларининг касбий танлови муаммоси билан шуғулланмоқдалар ва шунга қарамай, етар-лича муаммолар ўз ечимини топмаган. Бунинг яққол сабаби юқори синф ўқувчиларининг бўлажак касб танлашида йўл қўйган хатолари ҳисобланади, булар:

1. Касб танлашдаги хатолик сабаб касблар оламида ўз ўрнини топа олмаслик. Ҳаёт ўзгараётганини, инсон ривожланиб, камол топаётганини, шунга мос равишда ҳаётда касбга бўлган қарашлар ҳам ўзгариб бораётганини, бунинг натижасида мартаба зинапоясини юксалтириш, ўз-ўзини тарбиялаш зарурати туғилишини англаш зарур.

2. Касбий обрўга нисбатан нотўғри қарашлар. Бу баъзи инсонлар томонидан айрим касбларни “уятли” деб ҳисобланганда пайдо бўлади. Ишчи касб эгасида шундай дақиқалар пайдо бўладик, ҳатто яхши маошга эга бўлса ҳам чилангар ёки кончи бўлиб ишлаётганидан уялади. Ҳар қандай касб жамият учун муҳим эканлигини тушуниш аҳамиятлидир.

3. Тўғридан-тўғри ёки билвосита таъсир остида касб танлаш. Кўпинча, ўғил болалар ўз ўртоқлари ёки жамоа фикри таъсири остида касб танлаш ҳолатлари кузатилади.

4. Шахс, яъни у ёки бу машҳур шахсга нисбатан. Мисол учун, ўсмирнинг бирор обрўли, машҳур таниши - илм-фан билан шуғулланадиган ажойиб инсонга нисбатан танлов. Ўсмир барча олимларни ажойиб инсонлар деб ўйлай бошлаши натижасида турли инсонларга нисбатан тақлиднинг амалга оширилиши. Ҳар бир касб ҳамиша ўз сафига энг зўр одамларни тўплайвермайди, ҳар бир касбда ажойиб (ақлли, одобли) инсонлар бор.

5. Касбнинг ташқи ёки қандайдир индивидуал иштиёқи натижаси.

Масалан, ўқитувчилик касбида ўқувчини ўқувчилар билан ўқитиш ва мулоқот қилиш истаги ўқувчида ўқитувчилик касбига бўлган иштиёқ пайдо бўлиши ўқитувчи касбини эгаллаш лозим дегани эмас, ҳар қандай касбда бўладиган меҳнат, яъни ўқитувчининг дарсга тайёргарлик кўриши, ёзиш ва топшириш билан боғлиқ кўплаб мунтазам ишларини ҳисобга олишини билмаслиги ҳам бу йўналишдаги камчилик ҳисобланади.

6. Моддий ишлаб чиқариш соҳасидаги меҳнат характери ҳақида нотўғри фикрларнинг шаклланиши. Авваллари кўплаб касблар максимал қўл меҳнати-ни талаб қилган ва ноқулай шароитлар (ифлосланиш, шовқин, шикастланиш хавфи ва бошқалар) билан боғлиқ ҳолат юзага келган. Ҳозирги кунда кўплаб замонавий ишлаб чиқариш объеклари автоматлаштирилган, аввалгидан анча қулай шароитлар яратилган.

8. Шахсий фазилатларни (майллиқ, қобилият, тайёрлик) тушунишга одатланмаслик. Ўз фазилатларини, қобилиятини, билимини ҳисобга олмасдан касб танлаш ўз ишидан норозиликка олиб келиши мумкин.

9. Ўз жисмоний имкониятларини билмаслик касб танлашдаги сезиларли камчиликларни вужудга келтиради. Ўз жисмоний имкониятларини ҳисобга олиш, касб танлашда физиологик хусусиятлар соғлиқ учун контртенди-кациялар мавжуд ва бу эътибордан четда қолса, бу нафақат асаб бузилишларига, балки ишдаги бахтсиз ҳодисаларга ҳам олиб келиши мумкин, бу нафақат ўзи учун, балки бошқалар учун ҳам жуда жиддий оқибатларга сабаб бўлади.10. Касб танлаш муаммосини ҳал қилишда асосий ҳаракатлар, операциялар ва

уларни амалга ошириш тартибини билмаслик. Нафақат мутахассисларнинг индивидуал маслаҳатлари, балки касбий йўналиш бўйича тизимли ишлашлари лозим. Шахс томонидан тўғри касбий ҳаётни танлашда малакали ёрдам бера оладиган мутахассисларни излашда фаол бўлиш муҳим.

11. Касбий маслаҳатчиларни қидиришда одамлар, кўпинча (мактаб ўқувчилари ва уларнинг ота-оналари), анча юқори тўловлар олинадиган тижорий психологик марказларга мурожаат қилишади. Мутахассислар ҳатто пул учун ҳам хато қилишлари ва нотўғри маслаҳат беришлари мумкин. Касб танлашни аниқлашга ёрдам берадиган малакали шахсни топиш муҳимлиги ҳам ҳал қилувчи аҳамиятга эга.

12. Профессионал психологларга ҳаддан ташқари ишонч. Шундай бўладики, профессионал маслаҳатчилар баъзи меъёрлар ва талабларга таяниб, ҳар доим ҳам ўқувчининг индивидуаллигини ҳисобга олмайди ва шу билан ундаги профессионал ўзини ўзи белгилашни нотўғри йўналтиради.

Онгли касб танлаш жараёни анча мураккаб ва узоқ давом этади. Шахс ривожланишининг ҳар бир босқичида маълумотни идрок этиш ва англаш турлича бўлади. Ҳар бир босқич инсоннинг ёш ривожланишининг ўзига хос хусусиятлари билан боғлиқ.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. To'liqinova Xolida, & Normurodova Maftuna. (2022). ENSURING THE CONTINUITY OF EXTRACURRICULAR ACTIVITIES IN TECHNOLOGY. Conference Zone, 81-85. Retrieved from <http://conferencezone.org/index.php/cz/article/view/521>

2. Bagbekova, L. (2019). Opportunities of massive open online courses. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(12).

3. To'liqinova Xolida, & Azizbekova Maftuna. (2022). THE ROLE OF CLUBS IN CAREER GUIDANCE. Conference Zone, 33-35. Retrieved from <http://conferencezone.org/index.php/cz/article/view/504>

4. Самикова Захро Джураевна, & Тулкинова Холида Тулкиновна (2019). Ведение кружков по предмету «Технология» в средних образовательных учреждениях. Вестник науки и образования, (24-3 (78)), 60-62.

5. Х. З. Исматуллаева, & Х. Т. Тулкинова (2021). РОЛЬ КРУЖКОВ В ТВОРЧЕСКОМ РАЗВИТИИ ДЕТЕЙ. Academic research in educational sciences, 2 (5), 565-571. doi: 10.24411/2181-1385-2021-00926